

RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIMNING VARIATIV MODELINI JORIY ETISHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ВНЕДРЕНИЯ ВАРИАТИВНОЙ МОДЕЛИ РАЗВИВАЮЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPLEMENTING A VARIABLE MODEL OF DEVELOPMENTAL EDUCATION

O.P. Aslonova

Qarshi davlat universiteti, professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellarini tatbiq qilish uchun ushbu sohada amalga oshirilishi zarur bo'lgan asosiy tendensiyalar (ijobiy va salbiy) haqida fikr bildiriladi. Shuningdek, bartaraf etilishi kerak bo'lgan muammolar, ta'lim muassasalarining potensial imkoniyatlari tahlillari keltirib o'tiladi. Variativ modellashtirishni tatbiq qilish strategiyasi variativ model maqsadlari, yo'nalishlari va amaliyotga joriy etishning asosiy yo'nalishlari asosida belgilanishi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: *rivojlanish, variativ, yondashuv, pedagogika, modellar, individuallik.*

Аннотация. В данной статье высказано мнение об основных тенденциях (положительных и отрицательных), которые необходимо реализовать в данной сфере для реализации вариантов моделей развивающего обучения. Также упомянуты проблемы, которые необходимо решить, анализ потенциальных возможностей образовательных учреждений. Отмечается, что стратегия реализации переменного моделирования определяется исходя из целей, направлений и основных направлений реализации переменной модели.

Ключевые слова: *развитие, вариация, подход, педагогика, модели, индивидуальность.*

Annotation. This article expresses an opinion on the main trends (positive and negative) that need to be implemented in this area in order to implement variants of developmental learning models. Also mentioned are the problems that need to be solved, the analysis of the potential of educational institutions. It is noted that the strategy for the implementation of variable modeling is determined based on the goals, directions and main directions for the implementation of the variable model.

Key words: *development, variation, approach, pedagogy, models, individuality.*

Rivojlantiruvchi ta'limga variativ yondashuvni tadbiq qilishning pedagogik shart sharoitlari ta'lim - tarbiya jarayonni takomillashtirish va o'quvchilar bilan ta'lim ishlarida rivojlanish samaradorligini oshirish bilan bog'liqdir, xususan:

- O'quvchilar bilan muloqotni o'zgartirish, ya'ni avtoritar tarzda ta'sir o'tkazishdan har bir bolaning shaxsiy identifikatsiyasiga, ishonchni o'rnatishga, sheriklik munosabatlariga yo'naltirilgan muloqotga o'tish imkoniyatlarini yaratish;
- o'quv dasturlarini shakli va mazmunini o'zgartirish, o'quv usullarini o'quvchini rivojlantirishga yo'naltirish, o'quv mazmunini differensiyalash va individuallashtirishga qaratish;
- o'quvchilar hayotini klassik va zamonaviy musiqalar, san'at asarlari, vizual va kreativ topshiriqlarning eng yaxshi namunalari bilan boyitish, ularning o'ziga xosdigiga e'tibor berish orqali o'quvchi dunyoqarashini kengaytirish;
- o'quvchilarning mustaqil istagi va xohishlariga mos ravishda dars shaklini tanlash - tengdoshlari bilan birgalikda yoki individual bo'lish uchun obyektiv muhitni tashkil qilishni o'zgartirish.

Rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellarini tatbiq qilish uchun ushbu sohada amalga oshirilishi zarur bo'lgan asosiy tendensiyalar (ijobiy va salbiy), bartaraf etilishi kerak bo'lgan muammolar, ta'lim muassasalarining potensial imkoniyatlari va h.k.lar tahlillari inobatga olinadi. Variativ modellashtirishni tatbiq qilish strategiyasi variativ model maqsadlari, yo'nalishlari va amaliyotga joriy etishning asosiy yo'nalishlari asosida belgilanadi

Rivojlantiruvchi ta'lim jarayonining variativligi bu – boshlang'ich ta'lim maqsadlarini amalga oshirishda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarini muvofiqlashtirilgan faoliyati. Bu jarayon ta'lim mazmunini tanlashda (ta'lim standartlari va talablari doirasida), ta'lim vositalari, usullari va muloqot yo'llarini umuman olganda ta'lim mazmuni va jarayonini tanlashda namoyon bo'ladi.

Variativlik - bu ta'lim tizimi sifat ko'rsatkichidir. U boshlang'ich ta'lim tizimi iste'molchilarining (o'qituvchilar, o'quvchilar) ta'limga bo'lgan ehtiyojlari va imkoniyatlariga ko'ra tanlov asosida ta'lim berish texnologiyalari variantlari va alohida ta'lim xizmatlari turlarini taqdim etish xususiyati bilan xarakterlanadi. Shunday qilib, ta'limning variativligi (mintaqaviy yoki hatto shahar darajasida) ta'limni diversifikatsiya qilish haqida gapirishga imkon beradi.

Diversifikatsiya - ta'limning oqilona xilma-xilligini ta'minlaydi, o'quvchining yosh imkoniyatlari, shaxsiy xususiyatlari, jamiyat va davlatning intellektual ehtiyojlariga moslashtirilgan ta'limni amalga oshirish orqali shaxs va jamiyatning manfaatlari va ehtiyojlarini qondiradi. Bundan tashqari, ta'limning diversifikatsiyasi "mafkurani to'liq yangilash, tanlash kafolatlari: ta'lim muassasasi, ta'limda o'z yo'li"ga egaligi bilan bog'liqdir (246, 4).

"Ta'limni diversifikatsiya qilish g'oyasi quyidagi shartlarni hisobga olgan holda amalga oshirilishi mumkin: qo'llashning maqsadga muvofiqligi, ta'limning davlat

standarti talablariga muvofiqligi, ta'lim ning har bir bosqichida nisbiy to'liqligi, ta'lim sifati uchun o'qituvchilarning qonuniy javobgarligi, o'quvchilarni psixologik qo'llab-quvvatlash, ta'lim ni diversifikatsiya qilish talablarini hisobga olgan holda pedagogik texnologiyalarni qayta qurish"(152, 23).

Rivojlantiruvchi ta'lim yordamida o'quvchi shaxsining rivojlantirilishi ijodiy tafakkurini yoki alohida fanlarni chuqur o'rganish orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu nuqtai nazardan variativ, muqobil ta'lim tushunchalariga to'xtalib o'tsak.

Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim nazariyasi va amaliyotiga oid ishlarda "muqobil" paradigmasidan keng ko'lamli tushunchalar qo'llaniladi, masalan, "rivojlanish muqobillari" va "muqobil maktablar", "muqobil ta'lim", "muqobil ta'lim tizimlari" ҳамда "muqobil ta'lim muassasalari".

Alternativlik tamoyili ta'lim muassasalarining xilma-xilligi va nihoyat o'quv jarayonini tashkiliy, profil va funksional farqlash shakllarining xilma - xilligi kafolati bo'lib xizmat qiladi (77).

O'zining eng umumiy ma'nosida "muqobil" ikki yoki undan ortiq bir-birini istisno qiluvchi imkoniyatlardan birini tanlash zarurligini bildiradi (244, 35). Shu sababli muqobil ta'lim (o'qitish, tarbiyalash, rivojlantirish) haqida gapirganda, birinchidan, tanlash imkoniyati berilgan yoki tanlash zarurati yuzaga kelgan barcha ta'lim sub'ektlarini yodda tutish kerak, ikkinchidan, arsenal (majmui) tanlash uchun zarur shart - sharoitlarni yaratadigan hodisalar, ob'ektlar, ta'lim jarayonlarini ajratib ko'rsatish va nihoyat uchinchidan, tanlash mezonlarini tavsiflash va ushbu tanlov yordamida texnologiyalar tizimini shakllantirish kerak.

Muqobil ta'limning yuqorida qayd etilgan uch jihat ham muayyan ta'lim tizimi yoki uning quyi tizimlari nazarda tutilganda o'ziga xos mazmun bilan to'ldiriladi. Shunday qilib, muqobil ta'lim "alternativlik" sifati bilan ta'minlangan bo'lib, bu ta'limni tanlash imkoniyati va barcha sub'ektlarning ob'ektiv-sub'ektiv xususiyatlari, qobiliyati va moyilligi asosida bunday tanlovni amalga oshirish erkinligida namoyon bo'ladi. Yuqorida tavsiflangan tushunchalarni "variativ ta'lim", "differensial ta'lim" va "muqobil ta'lim"ni o'zaro bog'lab, xulosa qilishimiz mumkin: muqobil ta'lim tabaqalashtirilgan ta'limning xususiy maxsus turi va u o'z navbatida variativ ta'limning asosiy ko'rinishidir.

Yuqorida ko'rib chiqilgan uchta tushunchaning bunday umumiylikka egaligi ta'lim ning izchil ierarxik tipologiyasini (tizim va jarayon sifatida) muayyan ob'ektiv sharoitlarga va barcha sub'ektlarning xarakterli, sub'ektiv ko'rinishlariga moslashtirish maqsadga muvofiqligi bilan bog'liq.

Zamonaviy umumiy ta'lim variativligining so'zsiz maqsadga muvofiqligi ta'limning barcha asosiy parametrlari va jihatlarida oqilona mos kelishi bilan belgilanadi.

Variativ ta'lim o'qitish mazmuni, usullari, ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari darajasida shaxsning o'zini o'zi anglash imkoniyatini beradi. Variativlik individual xususiyati sifatida shaxs ichki dunyosining xilma-xilligi, ko'p qirraliligi, uni boshqa shaxsdan ajratib turadigan faqat unga xos bo'lgan fazilatlar va xususiyatlarning kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi.

Variativ ta'lim shaxs rivojlanishida turli faoliyat turlari bilan birgalikda, o'quvchining yashirin imkoniyatini ro'yobga chiqishi uchun sharoit yaratadi. Variativ ta'lim moslashuvchanlik, elastiklik, mobillik asosi sifatida qaraladi.

Variativ ta'limni shaxsning xususiyati sifatida ko'rib, biz ijodkorlikda namoyon bo'lgan shaxs o'z ijodiy salohiyatini ma'lum bir uslub yordamida amalga oshirishiga e'tibor beramiz. Variativ ta'limning uslubiy funksiyalari rivojlanish tamoyillari, madaniy muvofiqlik va faol shaxsiy - semantik faoliyat tamoyilidir. Shaxs rivojlanishining madaniy - tarixiy psixologiyasining qoidalarini tizimlashtirish bizga individual rivojlanish nazariyasining asosiy qonuniyatini bashorat qilishga yordam beradi, bu shaxsning rivojlanishini o'rganish va variativ ta'lim ni amalga oshirishda e'tibor markaziga qo'yish bilan bog'liq. Variantiv ta'limda shaxsni rivojlantirish - bu aqliy xususiyatlarning rivojlanishi va ta'lim sub'ekti pozitsiyasining rivojlanishi. Variant rivojlantiruvchi ta'lim nazariyasida rivojlanish tamoyili rivojlanishning madaniy-tarixiy psixologiyasining bir qator uslubiy qoidalari bilan tavsiflanadi.

Ular orasida asosiysi o'quvchining rivojlanishini tizimli - strukturaviy o'rganish - individual rivojlanish variantlarini o'rganishning yangi bosqichidir. Bola intellektual rivojlanishining differensial diagnostikasi tamoyillari variativ ta'lim nazariyasida bolaning individual rivojlanishiga oqilona erishish imkonini berdi.

Boshlang'ich maktabda variativ ta'limning rivojlanish tendensiyalarini hisobga olish o'rganilayotgan hodisaning mohiyati va ahamiyatini tushunish, undan foydalanish istiqbollarini aniqlash imkonini beradi.

Rivojlantiruvchi ta'limni amalga oshirishning samarali usuli didaktik jarayonning turli xil psixologik-pedagogik modellari – “faollashtiruvchi”, “shakllantiruvchi”, “rivojlantiruvchi”, shaxsiy va erkin foydalanish ekanligini isbotlaydi.

Har bir model o'quv tizimlarini tahlil qilish jarayonida paydo bo'ladigan asosiy elementni o'z ichiga oladi. Ularni ko'rib chiqish boshlang'ich ta'limni rivojlantirish fenomenini yanada samaraliroq taqdim etish uchun zarurdir.

“Faollashtiruvchi model” muammoli ta'lim texnologiyasi orqali ochib berilgan. Ushbu modeldagi asosiy psixologik element “kognitiv qiziqish” bo'lib, uning rivojlanishi o'quvchilarni ijodiy faoliyatga jalb qilish orqali amalga oshiriladi. Ushbu model boshlang'ich ta'limning har qanday tizimida mujassamlanishi mumkin. Model muammoli texnologiya va bolalarning ijodiy faoliyati orqali kognitiv qiziqishni shakllantirish bilan namoyon bo'ladi.

“Shakllantiruvchi model” asosiy psixologik elementga ega – “aqliy harakat”. Aqliy harakat deyilganda ongning ichki tekisligida amalga oshiriladigan turli xil inson harakatlari tushuniladi. Bizning fikrimizcha, shakllantiruvchi model doirasida aqliy harakatlar ham kognitiv, ham hissiy vazifalarni hal qilishga qaratilgan bo‘lishi mumkin, ammo ular sub’ektiv bo‘lmagan xususiyatga ega. Bu shuni anglatadiki, o‘quv faoliyati usuli bolaga tashqaridan ya’ni tayyor holda beriladi. Natijada umumiy ta’lim ko‘nikma va malakalari shakllanadi: o‘quv faoliyatini rejalashtirish; ta’lim faoliyatini tashkil etish; axborotni idrok etish; to‘g‘ri aqliy faoliyat; ularning harakatlari natijalarini baholash. Umumiy ta’lim ko‘nikmalari va qobiliyatlarining rivojlanish darajasi bolani “o‘rganish” emas, balki “o‘rganishi”ni, ya’ni uning bilimlarni o‘zlashtirish qobiliyatini, individual bilimlarni tizimli qo‘llash qobiliyatini, nazariy muammolarni hal qilish qobiliyatini belgilaydi.

“Rivojlantiruvchi modeli”ning diqqat markazida ma’lum psixologik fazilatlarning paydo bo‘lishini ta’minlash uchun bolaning ta’lim faoliyatini mazmun darajasida ham, uni tashkil etish shakli darajasida ham qayta qurish mavjud: nazariy fikrlash, tafakkur, turli muammolarni hal qilishda mustaqillik, ta’lim muammolari va boshqalar. Buning uchun o‘quvchilar o‘rganilayotgan hodisaning umumiy tamoyilini topadilar. Modelning asosiy psixologik elementi “faoliyat usullari”. Shunday qilib, boshlang‘ich maktabda taqdim etilgan ta’limning rivojlantiruvchi modellari aniq o‘qitish texnologiyalariga asoslanadi, ya’ni ularni tasniflash vertikal ravishda amalga oshiriladi.

“Shaxsiy model”ning maqsadi o‘quvchining umumiy rivojlanishi, shu jumladan, uning kognitiv, hissiy-irodaviy, axloqiy va estetik imkoniyatlarini rivojlantirishdir. Asosiy psixologik element “yaxlit shaxsiy o‘sish”. Shaxsiy modelda o‘quv faoliyatining asosiy motivatsiyasi kognitiv qiziqishdir. Agar biz faollashtiruvchi model bilan parallel qo‘ysak, bu asosda asosiy nuqtaga mos keladi. Rivojlantirish modeli bilan taqqoslasak, “o‘quvchining umumiy rivojlanishi” xususiyatiga mos kelishini ko‘rsatadi.

“Erkin model”ning asosiy psixologik elementi - bu individual tanlash erkinligi. “Erkin model”da taqdim etilgan xususiyatlar - bolaning ichki tashabbusini iloji boricha hisobga olish, o‘qishning intensivligi va davomiyligini aniqlash, o‘z vaqtini erkin rejalashtirish, ta’lim vositalarini mustaqil tanlash - boshqalarga xosdir.

Kichik yoshdagi o‘quvchilarni o‘qitishning barcha modellari bir-birini to‘ldiradi va kesishadi. Biroq, bu ularning teng, yonma-yon ekanligini anglatmaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, diversifikatsiya tamoyili rivojlantiruvchi ta’lim modeliga ko‘proq mos keladi; shuning uchun o‘qituvchilarning ushbu modelga e’tibori ustuvor bo‘lishi kerak.

Bizning fikrimizcha, “Faollashtiruvchi model” va “Formativ model” ham an’anaviy, ham o‘quvchiga yo‘naltirilgan bo‘lib, boshlang‘ich ta’lim da qo‘llaniladi.

Shuning uchun ta'lim modellarini gorizontall ravishda tasniflash, bu modelga xos bo'lgan o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda o'quv modellarining g'oyalariga emas, balki o'ziga xos xususiyatga ega bo'lishi kerakligiga ahamiyat berish lozim.

Shu bilan birga, boshlang'ich ta'lim modellarini ko'rib chiqish variantli rivojlantiruvchi ta'lim kontekstiga ma'lum hissa qo'shadi.

Biz variativ ta'limni shaxsning ijodiy salohiyati o'z-o'zini rivojlantirish va axloqiy rivojlanishi nuqtai nazaridan ko'rib chiqamiz. Binobarin, variativ ta'limni amalga oshirishning markaziy yo'nalishi nafaqat shaxsning individualligini, balki uning ijodiy imkoniyatini rivojlantirish muammosi bo'lib, bu shaxsga o'zini mazmuni darajasida amalga oshirishga imkon beradi.

Variativ ta'lim talablar darajasini (bola qancha o'rganishi kerak) va o'quv materialini taqdim etish darajasini (u nimalarni o'rganishi mumkin) birlashtirgan o'quv vositalarini yaratishga imkon beradi. Bu maktab o'quvchilarining umumiy madaniyatini, bilimdonligini, ularning bilim faolligini va kognitiv qiziqishlarini rivojlantirish muammolarini hal qilishni sezilarli darajada kuchaytiradi.

Shunday qilib, variantiv ta'lim (mos ravishda, o'qitish) - bu "variativlik" sifati bilan ta'minlangan ta'lim quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- ta'lim (o'qitish, tarbiyalash) tizimida, tuzilmasida, jarayonida o'zgarishlarning mavjudligi (yoki yaratish imkoniyati) - ularning barcha xilma-xil ko'rinishlarida;
- ikkinchi darajali elementlarni, ta'lim qismlarini (shakl, usul, vosita) variativlarini taklif etish. Bu esa tegishli tizimlarning asosiy xarakteristik xususiyatlarini saqlab qolgan holda amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Аслонова О.П. Зарубежные модели развивающего вариативного образования // Монография. – Қарши: Фан ва технологиялар, 2023. – Б.144.
2. Aslonova O. P. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kognitiv xususiyatlarini rivojlantirish.//Муғаллим ҳўм узликсиз билимлендирийў. Илимий-методыкалиқ журнал. – Нўкис, 2020.- № 6.- Б 130-134.
3. Aslanova O. P. Modeling the Professional Training of Future Teachers. PSYCHOLOGY AND EDUCATION (2021) 58(2): 1411-1418 ISSN: 00333077
4. Аслонова О. П. Rivojlantiruvchi ta'lim mazmunining psixologik asoslari va uning o'qitish jarayonida namoyon bo'lish xususiyatlari.// Xalq ta'limi. – Toshkent, 2022. – № 5. – Б.116-120
5. Aslonova O. P. Jahon tajribasida rivojlantiruvchi ta'limning variativ modellari// Xalq ta'limi. – Toshkent, 2023. – № 2. – Б.118-121
6. Аслонова О. П. Psychological-Pedagogical and Methodological Bases of the Development of Educational Content of the Data Sheet. Eurasian scientific herald

open access, peer reviewed journal.<https://geniusjournals.org/index.php/esh> volum 9 | june 2022.issn (e):2795-7365.journal impactfactor:8.225.P.46-50.

7. Aslonova O. P. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyasi //QarDU xabarlar. Ilmiy- nazariy, uslubiy jurnal. – Qarshi , 2023. – № 1.- B.142-145.
8. Aslonova O.P. Koreya respublikasi boshlang'ich maktabining rivojlanish genezisi. //QarDU xabarlar. Ilmiy - nazariy, uslubiy jurnal. – Qarshi , 2023. – № 1.- B.188-192.
9. Aslonova O.P. Rivojlantiruvchi ta'limning variativ konseptual tamoyillari va ta'lim texnologiyalarini tanlashning pedagogik shart-sharoitlari // O'zMU xabarlar. – Toshkent, 2022. – №1/11/1. – B. 68-71.
10. Aslonova O.P. Rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etishning muhim omillari.//Муғаллим ҳақиқат узликсиз билимлендириш. Илимий-методикалик журнал. – Нөкис, 2023.- № 3.- Б 171-177.
11. Aslonova O.P. Rivojlantiruvchi ta'lim strategiyalari. “Zamonaviy boshlang'ich ta'lim: innovatsiyalar, muammolar va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman.1-qism. Termiz.2023.-B.102-105.
12. Aslonova O.P. Germaniya va o'zbekiston: ta'limga individual yondoshuv. O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini takomillashtirish muammolari. Xalqaro onlayn ilmiy-amaliy konferensiya materiallari.Qarshi 2022. - B. 515-518.
13. Aslonova O.P. Diversifikatsiya sharoitida rivojlantiruvchi ta'lim sifatini oshirish imkoniyati. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS: a collection scientific works of the International scientific conference (27-28 February, 2023) - Warsaw: Sp. z o. o. "iScience", 2023. P 61-64.